

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא בתרא - דף קל

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

האם יוכל האב לבכר את בנו הפשוט?

מה הדין, אב שעבר על דבר תורה וביכר בנו הפשוט על פני בכורו האם הועיל לו, או לא. ובאמת שורש הדין יתכן ותלוי בסוגיית הש"ס בתמורה אי עביד מהני או לא מהני. אך שורש הדברים נזכרו בין השיטין לעיל בעיונים על הדף לדף קכז, אך מאחר והקצוה"ח מאבא את הסוגיא שלנו לפי דרכו של הרמב"ן נחזור על חלק מן הדברים ונביא את דברי הקצוה"ח.

כתב הרמב"ן (ע"ת דברים כא, טז) "לא יוכל לבכר את בן האהובה, אזהרה שלא יעשה זה וכו', והנה המשוה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ועשה, ואע"פ שאין דבריו קיימים בדין, וכל שכן אם לא רצה להודיע שהוא הבכור וטען שהוא פשוט והנחילו אחד מבניו מדעתו שהוא הבכור שעובר בהן ואלו מצות מחדשות". בבאור דברי הרמב"ן, לא שייך לבאר שאין ענין או מצווה מיוחדת על האב להכריז על בנו שהוא בכור, וכל מה שציווה תורה זה רק על דרך האיסור, להעמיד אחר בתורת בכור. שהרי מבואר בדברי הרמב"ן שהעובר ולא הכיר את בנו הבכור, עובר בלאו ובעשה. "לאו", האיסור להעמיד אחר בתורת בכור. "עשה" נראה בפשטות מה שנמנע לפרסם את בנו בתורת בכור.

הקצוה"ח החושן (רפא, א) הוכיח כן מדברי הרמב"ן בשכחת לאוין, שאין האב רשאי לבכר ואף אין בכוחו לבכר ואי עביד לא מהני, כפי המבואר בריהטת לשון הרמב"ן בביאורו על התורה, ולא כנראה שיש כאן רק איסור לאו וכד'.

הקצוה"ח מביא את לשון הרמב"ן (שכחת הלאוין יב) בארוכה, ונביא את עיקרי הדברים הנוגע לנו, המצוה הי"ב שנמנעו בהנחילנו הבנים מהעביר הבכורה מן הבן הגדול אל יתר אחיו, אבל ננחיל אותו פי שנים כמשפט הבכורה. והוא אמרו יתברך (ר"פ תצא) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים. ובגמרא יש נוחלין (קל, ב) אמרו לא יוכל לבכר את בן האהובה מה תלמוד לומר לפי שנאמר והיה ביום הנחילו את בניו התורה נתנה רשות לא להנחיל לכל מי שירצה, יכול אף זה, תלמוד לומר לא יוכל לבכר. וכו'. אבל באמת מניעה היא שאם אמר האב במותו איש פלוני בני בכור לא יירש פי שנים או שאמר יקח הפשוט עם הבכור בשוה עבר על הלאו הזה. וכו'. ופניו מניעתו שמנעתו התורה מעשות כן דנו בו (קכ, ב) כמתנה על מה שכתוב בתורה שלא יתקיימו דבריו. וכו'. ולשון ספרי לא יוכל לבכר, תלמוד שאינו רשאי לבכר יכול לא יבכר ואם בכר יבא מבוכר ת"ל לא יוכל לבכר הא אם בכר רשוי מבוכר. וכו'. עכ"ל הרמב"ן.

מביא הקצוה"ח ראייה לשיטת הרמב"ן שאב שביכר לא אהנו מעשיו. בסוגיא לפנינו מבואר ששיטת ריו"ח בן ברוקה, יכול האב להוסיף ולמעט למי שראוי ליורשו, ומבואר בגמ', אמר רבא מאי טעמא דריב"ב, אמר קרא "והיה ביום הנחילו את בניו", התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה. ותמה אביי הרי דבר זה כבר למדנו מ"ל יוכל לבכר". וביאור הרשב"ם (ד"ה מלא יוכל) והתוס' (ד"ה האי מלא), שהרי הפסוק הנזכר מתייחס לגבי חלק בכורה ואם אמרה תורה שאין להפחית מחלק הבכור במשמע ששאר החלקים לית לן בה ומותר לאב להפחית ולהוסיף לאחד מבניו.

מעתה לשיטת הרמב"ן המבואר לעיל שמהפסוק "לא יוכל לבכר" למדנו שיש לאו ואיסור תורה שלא יבכר האב את בנו שאינו בכור. לא"ח מחיל להקשה אביי, שניתן ללמוד מהדרשה של "לא יוכל לבכר" שיכול האב להנחיל למי שירצה, יתכן שכשם שלא ניתן להעביר חלק בכורה לבן אחר, כך אי אפשר להעביר חלק פשיטות לבן אחר, אלא הפסוק בא לומר שהמעביר חלק בכורה יש בו איסור לאו, משא"כ להעביר חלק פשיטות אין בו לאו, אולם לא מועיל ולא שייך להעביר חלק הפשוט לאח אחר. וא"כ מה קושייתו של אביי, להכי בעי קרא נוסף לומר ששייך להעביר חלק פשיטות.

מבאר הקצוה"ח, בהכרח שילדש איסור לאו היתה צריכה התורה לומר "לא יבכר", כפי שהביא הרמב"ן מדברי הספרי. וממה שאמרה תורה "לא יוכל לבכר" למדנו רבותא שלא אהנו מעשיו אם העביר את נחלתו לבן אחר. וא"כ אך ורק בחלק בכורה לא אהנו מעשיו, ואם העביר את חלק בנו האחד לבנו האחר בחלקים הפשוטים לית לן בה.

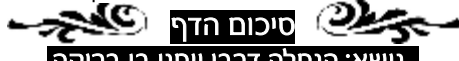
במאירי (קכ, ב) הביא שיטה שאם ביכר האב והעביר חלק בכורה, אמנם עבר על לאו אבל אהנו מעשיו, ודוחה דבריהם מלשון הספרי שהביא הרמב"ן וז"ל המאירי "המחלק נכסיו על פני ריבה לאחד ומיעט לאחר והשוה להם את הבכור דבריו קיימים וכו' וגדולי הצרפתים פירשו על זה וכו', ולא עוד אלא שחכמי התוספות אמרו אף בבכור, ומה שאמרו בגמ' לרבי יוחנן בן ברוקה ולא יוכל לבכר נפקא, שנראה משם שאף בחלק בכורה, אף רבי יוחנן מודה דוקא לכתחילה, אבל דיעבד מה שעשה עשוי ועבר בלאו וכו'. ודוחה דבריהם, מ"ח אי אפשר לומר כן ובהדיא אמרו בספרי לא יוכל לבכר יכול לא יבכר ואם בכר מבוכר ת"ל לא יוכל הא אפילו בכר אינו מבוכר. עכ"ל. ומצאנו למכר מדברי המאירי בשם חכמי התוס' אי עביד מהני, והמאירי פליג וס"ל כשיטת הרמב"ן שאף אם ביכר האב לא אהנו מעשיו.

דקדוק פסק ההלכה.

לאחר שלמדנו בדברי הגמ' שאין להורות הלכה ע"פ מעשה וכו', אי"כ החכם אמר להדיא שניתן לפסוק כך את ההלכה וכו', מצאנו שהזהיר המאירי, ותמה על מי שפוסק הלכה על סמך קיצורי דינים והלכות ולא עיין בגוף הדברים.

וז"ל המאירי, "ודבר זה דבר שהמשכיל צריך שיתקענה בלבו, והוא ממה שראיתי דור זה נכשל בענינים אלו, שכל שבא לידינו הוראה או מעשה הראוי לאסור או להתיר לזכות או לחייב להכשיר או לפסול לטמא או לטהר מדין התלמוד ומעיקרא של הלכה, הם נסמכים לחלוק בנימוקי בלאות של חזושין ותוספות ולקוטין של לשונות, וצווחים ככרוכים ראה זה מצאתי שכן כתב פלני מבלי שידעו או שישגיחו אם נאמר כראוי אם לאו, ומבלי שישמחו להם על התלמוד ולא ישגיחו לא האומר ולא על המאמר. ואם יתנדבו לפעמים להשגיח על האומר ויארע להם שהוא מגדולי ההוראה הרי המאמר מוחלט על כל פנים יהיה נאמר על איזה צד שיהיה לא שישגיחו על המאמר אם הוא אמתי אם לא, או אם הוא מאמר דרך פסק מוחלט, או דרך פירוש או דרך תירוץ קושיא, ודברים אלו מצאתים בדורי מכשילים הרבה הרבה, וכו'.

מסיים המאירי, "ומעתה בכל עניני הוראה ומשא ומתן אין ראוי להורות ככל הנמצא כתוב לתכם או למחבר או ימפרש בדבר מחדש ביותר אם להקל אם להחמיר אא"כ בראיה וסוף הדברים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו."

אין יוכל להוריש נכסיו כאשר יש יורש הלכתי, היות ומתנה הוא על מה שכתוב בתורה. **לדעת רבי יוחנן בן ברוקה**, יכול לרבות או למעט למי שעתה יורשו, היינו יכול להוריש כל נכסיו למי שראוי לרשת אותו עתה, ואינו יכול להוריש למי שאין ראוי ליורשו עתה, אפילו שיש קירבת משפחה, **כלומר** אם יש קודמים בהלכות הירושה, המאוחרים מוגדרים שאינם ראויים ליורשו.

מתחילת המשנה שאמרה "איש פלוני יירשני במקום שיש בת וכו', לא אמר כלום", **מדקדק** שהתייחסה המשנה דווקא ל"איש פלוני" שאם אמר ל"בן בין הבנים", מועיל. א"כ כך סבר ריב"ב. **ואין לומר** שריב"ב סבר שמועילה ירשה לאחר במקום שיש יורש הלכתי קודם. שהרי, **מבואר בבביתא, אמר רבי ישמעאל** בנו של ריב"ב, שאין מחלוקת בין רבנן לריב"ב באופן שהוריש לאדם זר כאשר יש בנים, או שהוריש לבת במקום שיש בנים, **לכ"ע** לא מועיל היות ומתנה על מה שכתוב בתורה. **אלא** המחלוקת היא על בן בין הבנים, בת בין הבנות, **לדעת רבנן** האב לא יכול לשנות ממה שקבעה תורה, **ולדעת ריב"ב** היות והעביר בין היורשים יכול לעשות כן.

אלא ביאור דברי המשנה, א. התנא של המשנה חלק על דברי רבי ישמעאל בנו של ריב"ב, וסבר שיש מחלוקת בין רבנן לריב"ב **אף באופן** של "אחר במקום בן" ו"בת במקום בנים", ורבנן במשנה סברו שלא מועיל. וריב"ב סבר שמועיל. **ב.** כל המשנה היא מדברי ריב"ב, **ומסופים** שאם אמר על בת בין הבנות או בן בין הבנים דבריו קיימים, שאמר ריב"ב אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימים.

פסקו רב יהודה בשם שמואל ורבא, כשיטת רבי יוחנן בן ברוקה. **ביאר רבא**, מקורו של רבי יוחנן בן ברוקה ממה שאמרה תורה "והיה ביום הנחילו את בניו" נתנה התורה רשות לאב להנחיל למי שירצה. **שאל אביי** והרי למדנו דבר זה מ"לא יוכל לבכר", שמשמע שלגבי חלק הפשוטים יכול האב להעביר מאחד לשני. **מבאר הגמ',** "לא יוכל לבכר" נצרך **לדרשתו של אבא חנן בשם ר"א**, שאין ניתן לשנות את חלקו של הבכור למרות שאינו מקבל בראוי. שהיה מקום ללמוד, אם חלק פשיטות מקבל בראוי, **אך מצד שני** הורע ענין שניתן להעביר חלקו של פשוט מאחד לשני, בכור שלא מקבל הנחילו" כדי שלא נלמד ק"ו הפוך לגבי חלק פשיטות שלא יהיה ניתן להעביר חלקו, שאם בכור שאין מקבל בראוי, לא ניתן להעביר חלקו, פשוט שמקבל בראוי בודאי שלא יהיה ניתן להעביר את חלקו **קמ"ל** "והיה ביום הנחילו את בניו" שניתן להעביר חלק פשוט מבן אחד לשני.

אמר רבי זריקא אמר רבי אמי בשם רבי חנינא בשם רבי, הלכה כרבי יוחנן בן ברוקה. **אמר רבי אבא**, רבי הורה כך. **ביארה הגמ'** שנחלקו באיזה מקרה ברור שכן היא ההלכה הפסוקה, האם מתוך הלכה שאמר או שהורה לנהוג כך במעשה שהיה. **רבי אבא סבר** שהיה מעשה רב וכך עדיף לפסוק. **מאריך רב זריקא סבר**, שרק אם פסק כך להלכה נוקטים כך לדניא.

למדו בבביתא, אין לומדים הכרעת ההלכה, מהלכה שנאמרה בדרך הלימוד. **וכן** אין בכרעיים להלכה ממעשה שהיה, עד שיאמרו לו כך להתנהג למעשה. **אם שאל** דבר הלכה והורו לו, יכול לנהוג כך לעולם, **אולם** לא ידמה לענין אחר, **וביאר רבי אשי** שהכוונה להלכות טריפות, שהרי בכל התורה כולה דרך הלימוד הוא היקש מהלכה להלכה, **ובהלכות טריפות למדנו** שאין אומרים זה דומה לזה, שהרי יש אופן שחותר את הבהמה ומוגדרת לטריפה (**בצומת הגידין**) ויש אופן שחותר ולא מוגדר לטריפה (**למעלה מצומת הגידין**).

שאל רבי אבי את ריב"ז, כאשר אמר להם "הלכה היא" האם ניתן לפסוק כך למעשה. **אמר לו ריב"ז** רק כאשר אמר "הלכה למעשה".

אמר רבא לר"פ ולרב הונא בנו של רבי יהושע, אם יבא לפניכם פסק דין שלי, ויש לכם קושיא על הדברים, על תבטלוהו ואל תשאלו, **אם** יהיה לי תשובה אענה לכם מיד, ואם לא אזדורב, **ואם** יגיע לידכם הפסק לאחר מיתה, אל תבטלו ואל תלמדו ממנו, **אל תבטלו** שהרי יתכן והייתי עונה לכם, **ואל תלמדו ממנו** שהרי אין לדיין אלא מה שענינו ראות.